

Özgürleşimci Bir Praksis Olarak Ütopya ve Eğitim (Taslak Metin)

L. Işıl Ünal*
Seçkin Özsoy*

*“Ben iki adım ilerliyorum o iki adım uzaklaşıyor.
Ben on adım ilerliyorum o on adım uzaklaşıyor.
Hep ilerleyebilirim ve onu asla yakalayamam.
Ütopya neye yarar? Tam da şuna: Yol almaya”
Eduardo Galeano*

Giriş

Harvey (2008), “Umut Mekânları” adlı eserinde, ütopya konusunu niçin ele aldığıın gerekçesini açıklarken “Gramsci'nin ‘*zihnin kötümserliği, iradenin iyimserliği*’ sözünün neredeyse bir insan doğası kanununa” dönüştürülmüş olmasından yakınır. Kapitalizme karşı yürütülen mücadelede “irade iyimserliğinin en iyi halleri” sergilenmesine karşın, antikapitalist mücadelenin önündeki en büyük engellerden biri “alternatif yoktur” (TINA) doktrinine karşı bir alternatif üretmemek biçiminde tezahür eden “zihin kötümserliği”dir. Harvey’e (2008: 32) göre, “alternatif üretebilecek bir ‘zihin iyimserliği’ bulamama aczi, bugün ilerici siyasetin önündeki en ciddi setlerden biri haline gelmiştir.” Gramsci'nin hapisane hücrelerinde hastayken ve ölüme iyice yaklaşmışken kaleme aldığı o ünlü sözlerin olumsuzluğunu teslim etmekle birlikte, Harvey, bu sözün, hapisane koşullarında yaşamayan insanların düşüncelerine ışık tutamayacağını öne sürer. Dolayısıyla Gramsci'nin göstermiş olduğu metanete ve politik tutkuya duyduğu tüm saygısına rağmen, o ünlü ifadesinin “*iradenin iyimserliği ile birleşmiş bir zihin iyimserliği*” şeklinde değiştirilmesi gerektiğini, ona olan borcumuzu da ancak böyle ödeyebileceğimizi belirtir. Harvey, “tarihimizin bu anında, çok uzun süreler kapalı kalan düşünme yollarını açmak için zihin iyimserliğiyle başarmamız gereken çok önemli bir şey olduğuna inandığı” için “Umut Mekânları” başlıklı kitabında ütopya konusunu ele aldığıını açıklar.

---

* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyeleri.

Jameson (2009), “Ütopya Denen Arzu”da, "bugün dünyanın sonunu hayal etmek kapitalizmin sonunu hayal etmekten daha kolaydır" diyerek, kapitalizmden farklı bir toplumsal hayat tahayyül etmenin ne denli güç hale geldiğine işaret eder. Jameson'a (2009: 11) göre, "[b]izi düşmanın varlığı değil, genel inanış elden ayaktan düşürüyor: Yalnızca bu eğilimin geri döndürülemez olduğunu değil, aynı zamanda kapitalizmin tarihsel alternatiflerinin gerçekleşmez ve olanaksız olduğunu, başka bir sosyoekonomik sistemin – pratiğe geçmek söyle dursun– tasavvur dahi edilemeyeceğini söyleyen bir genel inanıştan bahsediyoruz". Jameson'a göre, günümüz siyasal düşüncesinde temel sorun, “kapitalizmin evrensel yenilmezliği” veya onun gücü değil, onun karşısına konacak bir fikrin, inanışın ve alternatifin konmasının dahi düşünülememesidir. Jameson'un “ütopya arzusu”nu dile getirişinin ve tartışmaya açmasının temel nedeni tam da bu yaygın “zihin kötümserliği”dir. Jameson da, tıpkı Harvey gibi, iradenin iyimserliği ile zihnin iyimserliğini birleştiren bir güç olarak ütopyacılığı görmektedir: “Ütopycılar bu tür alternatif sistemleri düşünmekle kalmazlar; ütopya biçiminin kendisi, radikal farklılık üzerine, radikal ötekilik üzerine ve toplumsal bütünlüğün sistemsel doğası üzerine temsili bir düşünmedir (Jameson, 2009: 11)”. Ütopycılık denilince ilk akla gelen şey, müesses nizamdan radikal fark ve kopuş olmalıdır. Böylesi bir kopuş düşüncesi olmadan tasarlanan bir ütopya, günlük gerçeklere çok yaklaşp tanıdıklık derecesini artıran bir ütopya, varlık gerekçesi olan sistem karşıtlığını yitirecek ve zamanla sönmölenecektir.

Bu bildiride amacımız, “gerçekçi ütopycılık”, “diyalektik ütopycılık” ya da “akılcı ütopycılık” olarak adlandırılan ve ilk bakışta terimlerde bir çelişki gibi görünen yaklaşımdan hareketle, kapitalist tasavvurun ötesine geçmeyi kendine dert edinmiş toplumsal stratejileri geliştirmenin önünde önemli bir engel oluşturduğunu düşündüğümüz teorik ve pratik bir boşluğu doldurmaya yönelik çabalara katkı sağlamaktır. Bildiride bu amacımızı eğitim alanı üzerinde odaklanarak somutlaştırmaya çalışacağız. Bourdieu'nün terimleriyle bu çalışmadaki amacımızı şöyle formüle edebiliriz: “...[H]em sorumsuz iradeciliğe hem kaderci bilimselciliğe karşı çıkmak, mümkün olanı gerçekleştirmek için muhtemel olanın bilgisini kullanarak [eğitimle ilgili] akılcı bir ütopycılık tanımlamaya çalışmaktır (Bourdieu, 2003: 197-198).”

Eğitime “gerçekçi ütopycı” bir yaklaşımın, sadece eğitime dair egemen düşüncenin mistifikasyonunu ortadan kaldırmanın etkili bir yolu olduğu için değil, “başka türlü bir toplum” tahayyülünün eşliğinde geleceğin eğitimini bugünden inşa etmek üzere kolektif irade oluşumuna yapacağı katkıdan ötürü elzem olduğunu düşünöyoruz. Ütopycı gerçekçilik

çizgisinde ilerleyerek, ortak bir inanç ve kararlılık paylaşıldığı zaman, özgürleşimci eğitim mücadelesinde siyasal güçler ve fırsatlar dengesi de değişebilir.

Ütopya ile eğitim arasındaki ilişkiyi özgürleşimci praksis bağlamında kurmayı amaçlayan bu çalışmada önce “ütopya(cılık)”, “özgürleşim” ve “praksis” kavramları üzerinde durulacak ve bu kavramların operasyonel tanımları yapılacaktır. Ütopya gibi eğitimin de gerçekte bir özgürleşimci praksis olduğu (ya da olması gerektiği) tezinin temellendirilmeye çalışılacağı bu tartışmada ilerlemeden önce böyle bir kavramsal yol temizliğine gereksinim bulunmaktadır. Zira bu kavramlara birbiriyle taban tabana zıt anlamlar yüklenebilmektedir.

Ütopya(cılık) Nedir? Ütopyacı Kimdir?¹

Ütopyayı, bir kere ve sonsuza değin tanımlanmış kapalı bir sistem olarak değil, sürekli hareket halinde olan, kendini yeniden inşa eden bir süreç olarak gördüğümüzü baştan belirtelim. Ütopya, bir durum tanımı olmaktan çok bir süreçtir; olması gerekeni ya da daha iyiyi her zaman varolan gerçeklik karşısında eleştirel bir biçimde tanımlama sürecidir.

Kumar (2005) ütopyacılığı, bastırılmış arzuların fantezilerle tatmini değil, modern toplumun yüzleştiği ikilemlere ilişkin deneme niteliğinde bir eleştiri ve bu ikilemlerin en iyi şekilde nasıl çözümlenebileceğine dair öngörülü bir değerlendirme olarak tanımlar.

Bu anlamda ütopya, içinde yaşadığımız zaman ve topluma dair eleştirel bir çözümleme aracı, gelecekteki imkânlara dair kurucu bir vizyon olma özelliği taşımaktadır. Ütopik düşünce, sonuçları önceden belirlenmemiş, uygulanabilirlik kaygısıyla kendini sınırlamayan bir düşünce biçimidir. Yalnızca bir eylem aracı olarak kullanılan ve değerini sadece uygulanabilirliğinden alan düşüncenin, her araçsal akıl gibi keskinliğini yitireceği konusunda Adorno’ya katılmamak mümkün değildir.

Öte yandan ütopya, ne geleceğe kaçıştır ne de gelecekte kaçıştır. Ütopya, kendimizi bugün çekilmez hale gelen sorunlardan ve olumsuzluklardan kurtararak geleceğe kaçmamızı sağlayan boş bir hayal olmadığı gibi, bugünkü sorumluluklarımızı geleceğe ertelememizin bir yolu da değildir. Ütopya, bugünü anlamak ve değiştirmek için geleceği düşünmenin, yani siyasetin bir yoludur. Ütopyayı “özgürleştirici bir siyaset pratiği” olarak görüyoruz. Fransız felsefeci Badiou (2003:119) özgürleştirici siyaseti şöyle tanımlar: “Özgürleştirici siyaset her zaman, tam da durum içerisinden bakıldığında imkânsız olduğu ilân edilen şeyi mümkün

---

¹ Bu bölüm, Özsoy (2009)’dan alınmıştır.

göstermekten ibarettir.” Ütopya aynı zamanda gerçekçi bir siyaset pratiğidir. Gerçekçi bir siyasetin en iyi tanımını da Che’de buluyoruz: İmkânsız istemek!

Herkesin kabul edebileceği gibi, ütopyacılık “erdemli hayat” (the good life) ya da “başka türlü bir dünya” ile ilgilenmekte ve insanın özgürleşimini (emancipation) öne çıkarmaktadır. Bunun yanında ütopyacılık bir amaç, bir kriter, bir alternatif paradigma işlevini de görmektedir. Ütopyacı, bir reformistten farklı olarak, varolanı iyileştirmeye, meşrulaştırmaya veya mazur göstermeye çalışmaz. Çünkü ütopyacılık, esas itibariyle, varolan toplumsal yapının radikal eleştirisinden hareketle, bu yapının aksayan yönlerini ya da sorunlu yanlarını ortadan kaldırarak daha etkin kılmayı değil, başka ilkeler ve değerler üzerinde başka türlü bir hayatı inşa etmeyi amaçlar. Bu çalışmada ütopyacı, görüşlerini “erdemli hayat” ya da “başka türlü bir dünya” bakış açısına dayanarak savunan ve alternatif bir toplum projesi üzerinden değişimi teşvik etmeye çalışan bir radikal eleştirmen olarak tanımlanacaktır. Bu tanımlamanın özünü, örtük (zımnî) veya apaçık (aşikâr) bir alternatif dünya görüşünün savunulması oluşturmaktadır. Ütopyacı, varlıklarını statükoya borçlu olan egemenlerin aksine, varolan toplumun olması gerektiği gibi olmadığını ve adaletsizlikler içerdiğini öne sürmektedir. Ona göre, statüko doğal bir durum olmayıp ilâhi veya ahlakî bir yaptırıma da sahip değildir ve bu nedenle insanın iradî müdahalesine açıktır.

Ütopyacı, ufuk sahibi kişidir. “Ufuk sahibi olmak” bugünde ve yakınında olan şeyle sınırlı kalmayıp, onun ötesini görebilmek demektir. Ufku olmayan bir kişi, yeterince uzağı göremez ve bunun sonucunda, kendisine en yakın olan şeye ya gereğinden fazla değer verir ya da hiç değer vermez. İnsan “ufuk” oluşturmadan, “perspektif” oluşturamaz. Kendi ütopyalarını geliştiremeyenler, kendi gerçekliklerini başkalarının gözüyle görme eğilimine kapılırlar ve bunun sonucunda başkalarının ütopyalarının figüranı ve/ya da kurbanı olurlar. Egemenlerin gelecek imgelemlerini onların zihnimize çaktıkları kavram ve değerlerle birlikte içselleştirip, onların ütopyalarının birer neferine dönüşebiliriz. Egemenler, bugün varolanı olması gereken nihaî durummuş gibi gösterip geleceğimizi sömürgeleştirebilirler.

Ütopik düşünceyi bilimsel düşünceyle karşıt kutuplara yerleştirme yönünde genel bir eğilimin varlığından söz edilebilir. Bilimin bir çocukluk hastalığı olan pozitivizmin bilimin doğasındaki ütöpist özü yok etmesiyle birlikte, sanki birbiriyle çelişiklermiş gibi bilim ile ütopya kavramlarını birlikte düşünemez olduk. Bilimsel olan aynı zamanda ütöpik olamazmış gibi ya da vice versa... Oysa Haraway’ın da belirttiği gibi, “Bilim baştan beri ütopyacı ve hayalci olmuştur; ona gereksinmemizin bir nedeni de budur (Aktaran Ross, 1995: 21).”

Gerçeklikleri kavrama ve açıklama çabası olarak bilim, ampirik verileri ve gözlemleyemediklerimizi de içeren bir biçimde, araştırma nesnesine ilişkin bilgileri zihinsel olarak kurmaktır. Gözlemleyemediklerimizin varlığı kaçınılmaz olduğuna göre, yani her şey gözümüzün önünde cereyan etmediğine göre, bir toplumsal gerçekliği anlama/kavrama çabasını ütopyacı düşünceden koparmak mümkün olmayacaktır. Bu tespitin bir toplumsal gerçeklik olarak eğitim için de geçerli olduğu öne sürülebilir.

“Alternatif Eğitim” Söylemi: Eleştirel Bir Çözümleme

Eğitime ilişkin egemen düşünme tarzı, eğitimi bilerek ya da bilmeyerek egemenlerin gözüyle görüp, onların ürettikleri terminoloji ve benimsedikleri değerler ile anlayıp yorumlamak demektir. Eğitimle ilgili hâkim düşünme biçimi, eğitimle ilgili neyi, nasıl düşünebileceğinin sınırlarını belirlediği için “egemen”dir. Egemen eğitim düşüncesi, kendi alternatifini de kendi üreten ya da alternatif üretimini mümkün kılan önkoşulları kendi yaratan bir düşüncedir. Eğitime ilişkin anlam ve değerler üreten iktidarın ve bunları dağıtan kanallara erişimin hiyerarşik olarak yapılandığı, hiyerarşik olarak yapılanmış ekonomik üretim ve değişim sistemiyle sıkıca bütünleşmiş bir toplumsal sistemde, varolan kurumları ve pratiklere alternatif üretmenin koşulları da baştan yapılanmıştır.

Düzen tarafından düzen içinde kalınarak düzenin aktörlerince üretilmiş her eğitimsel söylem resmi söylemdir. Statükoyu veri alır ve politik ufku statükonun daha etkin kılınarak sürdürülmesiyle sınırlıdır. Resmi eğitim söyleminde eğitim ve okul oldukları haliyle ele alınır, olması gerektiği gibi değil. Eğitime dair olması gereken salt eğitim alanında kalınarak belirlenemez, başka türlü bir toplum tasarımıyla birlikte tahayyül edilmelidir. Alternatif eğitim ya da alternatif okul akımının böyle bir tasarımı yoktur. Bu açıdan bakıldığında kendine “alternatif” sıfatı yakıştırılan her eğitim ve okul türü gerçekte resmi eğitim söyleminin bir parçasıdır.

Kapitalist bir toplumda alternatif eğitim arayışları kapitalist eğitimin ya da okulun negatifinden pozitif bir şeyler çıkarmaya dönük boşuna uğraşlardır. Kapitalist koşullarda verilen eğitimin olumsuz, aksayan yönlerini iyileştirerek daha iyi bir eğitime kavuşabileceğimiz düşüncesi naif bir düşüncedir. Çünkü kapitalist eğitimin kötü dediğimiz yönleri tesadüfen ortaya çıkmış arızı şeyler değil, sistemin özü gereğidir. Sözgelimi eğitimdeki eşitsizlikler, sistemde her şey iyi giderken istenmedik ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkıveren bir musibet değildir. Kapitalist eğitim sisteminin sağlıklı halini gösterir.

Alternatif eğitimciler, yani verili kapitalist koşullar çerçevesinde başka türlü bir eğitimin olabilirliğine inananlar, kapitalizmin bütünsel mantığını bir kenara atarak, eğitim alanında alternatifin mümkün olabildiği yanılması yaratarak bir anlamda kapitalizmin zaferini kabul edip eğitim ve bilim emekçilerinin antikapitalist muhalefetini silahsızlandırıyorlar. Eğer ortada bir eğitim alternatifi varsa bu, kapitalizme değil, anti kapitalist eğitim muhalefetedir aslında.

Alternatifçi eğitim zihniyetinin temel karakteristiği, “bugüncü” (présentist) bir yaklaşım olmasıdır. Tarihsel perspektiften yoksun bugüncü yaklaşım, kendini kısa bir dönemin (bugünün) içine hapsederek sözde nedensellikleri bu kısa dönemin içinden devşirmeye çalışır. Bugüncü yaklaşımın temel zaaflarından biri, toplumsal ve tarihsel bir gerçeklik olarak eğitimi incelerken onun yapısal boyutlarını sabit olarak almasıdır. Bu yaklaşım doğrultusunda eğitime dair yapılan politik analizde ister istemez iradî unsurlar öne çıkar, fakat bu iradeleri koşullayan ya da belirleyen ve bazılarını bastırırken diğerlerini ortaya çıkaran yapıların açıklayıcı rolü görünmezleşir.

Alternatifçi ve bugüncü zihniyet, eğitime dair ütopyik düşüncenin önündeki en büyük engeldir. Kapitalist sistemin giderek derinleşen çelişkilerinin egemenlere dayattığı pedagojik ve politik açmazları çözmek, alternatif üretmek sistem karşıtı güçlerin işi değildir (Wallerstein, 1998: 233). Sol düşünce, geleneksel olarak kapitalizmin sınırlarının zorlanmasına, aşılmasına yönelik öneriler getirmeyi görev bilmiş; kapitalizmin geliştirilmesi, olgunlaştırılması, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmesiyle ilgili alternatif öneri ve modelleri geliştirme görevini ise egemen sınıfların sözcülerine bırakmıştır.

Sistemin mantığından kaynaklanan eğitim sorunlarına çözümler yetiştirmek, alternatifler üretmek gibi boşuna bir çaba içerisine gireceğimize –ki bu gerçekten boşunadır, çünkü kriz anında her çözüm daha fazla sorun yaratır- konumumuzu değiştirip eğitim sorunlarına tümüyle farklı bir perspektiften yaklaşmalıyız. Akla uygunluğun prangalarından, sağduyunun kısırlığından, acil alternatif arayışının enerji tüketen baskısından kurtulmanın, eğitim- demokrasi-toplum sacayağı üzerine düşünmenin egemen biçimlerini aşmanın ve daha yaratıcı ve özgün perspektifler geliştirmenin yollarını bulmalıyız.

Marksist eğitimciler, bugünkü eğitime alternatif üretmekle değil, kapitalizmin bugünkü eğitim krizini tüm olası sonuçlarıyla ve yarattığı tahribatla görünür kılmak, bu krizi başka krizlerle ilişkisini somutlaştırmak ve derinleştirmek ve bunu yaparken

bugündeki/şimdideki geleceği keşfetmekle yükümlüdürler. Bugünkü eğitimde geleceğe dair tohumları fark edebilmek için bir eğitim ütopyamızın olması gerekir.

Gideceğiniz yeri biliyorsanız, sizi oraya götürecek birden fazla yol her zaman vardır. Alternatif eğitim, ancak bir eğitim ütopyanız varsa, yani nasıl bir eğitim istediğinizi biliyorsanız mümkündür. Nereye gideceğinizi bilmiyorsanız, hiçbir yol sizi oraya götürmez. Nasıl bir eğitim istediğinizi belirlemeden, bir eğitim ütopyası kurmadan eğitime dair politik talepte bulunmak güçtür. Olması gerekene dair bir tasarımımızın yokluğunda varolana ilişkin bir değerlendirme yapılamaz.

Nasıl bir eğitim istediğinizi belirlemeden, yani bir eğitim ütopyası kurmadan eğitime dair politik talepte bulunmak güçtür. Çünkü nereye gideceğinizi bilmiyorsanız, hiçbir yol sizi oraya götürmez. Gideceğiniz yeri biliyorsanız, sizi oraya götürecek birden fazla yol her zaman vardır. Olması gerekene dair bir tasarımımızın yokluğunda varolana ilişkin bir değerlendirme ya da eleştiri de yapılamaz. “Alternatif eğitim”, ancak bir eğitim ütopyanız varsa, yani nasıl bir eğitim istediğinizi biliyorsanız mümkündür.

Eğitime dair eleştirel analizlerin bir başka ortak özelliği de, “geleceksizlik sendromu”yla malul olmalarıdır. Başka türlü bir eğitime dair bir gelecek tahayyülünün (ütopik gerçekçiliğin) eşlik etmediği bir eleştirel analiz umutsuzluğa ve sinizme yol açar. Böyle bir analiz, mevcut eğitim düzeninin ipliğini pazara çıkarır, yarattığı mağduriyetlerin vahametini ortaya koyar, bunu ahlâkî açıdan mahkûm eder, statükonun çizdiği sınırlar içinde sözde çözümler önerir ve bu çözümlerin işe yaramadığı acı gerçeğiyle karşılaşınca da umutsuzluğu ve sinizmi besler. Eğitime dair “akılcı bir ütopya”dan yoksun olarak yapılan analizde, eğitimsel ideallerin gerçekleştirilemeyeceği kavranılınca, varolan eğitimsel gerçeklikler idealize edilmeye başlanır.

Niçin Eğitim Ütopyası?²

Eğitim ütopyası, bugünkü eğitimin geleceğini önceden kestirmeye dönük teknik/bürokratik bir işlem ya da geleceğe yönelik bir spekülasyon değildir. Eğitim adına bugün istenir olanın geleceğe yansıtılmasını bir eğitim ütopyası olarak değerlendirmenin en azından iki nedenle uygun bir yaklaşım olamayacağı öne sürülebilir: Birincisi, eğitim adına bugün istenir olan, insanların gerçekte oldukları durumlarıyla, yani içinde yaşadıkları

---

² Bu bölüm, Özsoy (2009)'dan alınmıştır.

toplumsal sistem tarafından koşullandırılmış durumlarıyla istedikleri şeylerdir. Oysa insanı kendine ve toplumuna yabancılaştıran bir sistemde, insanların isteklerinin ve ihtiyaçlarının gerçekten kendilerine ait olduğu su götürür. Bununla bağıntılı ikinci neden, geleceğin eğitiminin nasıl olacağına gelecek kuşaklar adına bugünden karar vermenin beraberinde getireceği meşruiyet sorunudur.

Neo-liberal karşı ütopyacıların, eğitim tahayyülümüze verdiği zararı gidermenin ve geleceğin eğitimi özgürlükçü/eşitlikçi imgelerle ve ortak aklımızı kullanarak düşünmenin yolu eğitim ütopyası geliştirmektir. Radikal bir gelecek perspektifi olmaksızın eğitimle uğraşmak, mevcut toplumsal düzene hizmet etmekten başka bir işe yaramaz. Ütopik bilinçten yoksunluk, güncel eğitim sorunlarını anlam(landırm)amızın önündeki en önemli epistemolojik ve metodolojik engeldir. Zira ütopyik bilinç, bugünkü sorunları üreten mantığın dışına çıkarak, yarının eğitimsel hakikatlerini bugünden üretmeye dönük eleştirel bir bilinçtir. Günümüz muhalifi, ancak eğitim konusunda ütopyik düşünerek, “başka türlü bir eğitim” tahayyül edebilir ve bunu gerçekleştirmek üzere kolektif irade oluşumuna katkıda bulunabilir ve bu yolla devrimcileşebilir. “Ütopyacı gerçekçilik” (Utopian realism) çizgisinde ilerleyerek, ortak bir inanç ve kararlılık paylaşıldığı zaman, eğitim hakkı mücadelesinde siyasal güçler ve fırsatlar dengesi de değişebilir.

Eğitim ütopyası kurmak, eğitimsel gerçekliğe ve sorunlara statükonun çizdiği sınırlar ve kapitalist üretim ilişkilerinin tanımladığı bağlam içinden bakmayı terk etmektir. Eğitim ütopyası kurmak demek, daha tanımından başlayarak eğitime ilişkin tüm kavram, yapı ve süreçleri insanî amaç ve özlemler ışığında gözden geçirerek, insanı kendine değil, kendini insanlara uyduran eğitim yapıları tasarlamak demektir. Eğitim ütopyası, eğitimin “bireyin özgürleşmesinin toplumun özgürleşmesinin önkoşulu” olduğundan yola çıkılarak tasarlanmasıdır.

Manheim (2002), entelektüellerin başlıca görevinin ütopyalar üretmek olduğunu öne sürer. Bu ütopyaların gerçekleşmesi ne kadar imkânsız olursa, toplumsal çelişkileri ve dönüşümü ortaya çıkarma güçleri de o kadar fazla olur. Çünkü ütopya üreten entelektüel, rasyonalitenin limitlerinden, güncelin koşullandırmalarından kendini kurtaramadan bu işi gerçekleştiremez. Ütopik düşünce, tarihsel belirlenimleri dikkate alan ama kendini bununla sınırlandırmadığı için her daim güncelliğini koruyan bir düşünce biçimidir. Bugün olup bitenleri kavramamız, varolanı eleştirebilmemiz ütopyalarımız sayesinde mümkün olmaktadır. Ütopya, tıpkı bir kutup yıldızı gibi bize yön gösterir.

...

Herkes kendi çağının ürünüdür ve yine herkes çağını aşacak kavram ve kuramları, başka bir anlatımla ütopyalarını bile ancak o çağın ve coğrafyanın gerçeklikleri ve kazanımları içinde oluşturur.

Ütopya'yı, yüksek siyaset çerçevesinde tanımlanmış bir toplum tasarımından kesin bir şekilde ayırt etmek gerekir. Demokratik toplumun temel ölçütü halkın kendi yaratıcı potansiyelini toplumsal yaşama iradî katılımı suretiyle ve toplumun iyiliği için çalışarak açığa çıkarabilmesidir. Toplumun kendi yaratıcı ve kurucu iradesini bulması, toplumun kendi kurumlarına yabancılaşmasını aşmasının yolunu açacaktır. Toplumun kendi kendini yönetmesi mücadelesi budur. Demokrasi ve özgürlük, önce entelektüel çabalarla yaratılıp sonra halka bahşedilecek düşünsel bir kurgu değil, bizzat halkın (demos'un) hiçbir zaman sonu gelmeyen bir özkuruluş ve özyaratım sürecidir. Devrim, hiçbir bürokratik gücün tahakkümüne girmeden, toplumun kendi dönüşümüne uygun kurumlar yaratması, kendi kendisinin geleceğine sahip çıkması sürecidir. Devrim, sadece yeni bir siyaset tarzı yaratmak değil, varolan yaşam tarzını eleştirmek ve yenisini aramaktır. Eğitimi siyasetin basit bir nesnesi olarak araçsallaştırmak yerine, eğitimin kendisine siyasal bir anlam ve değer yüklemek gerekir. Eğitim de, tıpkı, en geniş anlamda, bireysel ya da kolektif öznelerin içinde buldukları yaşam koşullarına kendi gerçekliklerinden hareketle müdahale edip dönüştürmeleri süreci olarak tanımlayabileceğimiz siyaset gibi, bir özneleşme ve özgürleşme sürecidir.

Eğitimsel Tahayyülün Yansıması Olarak Ütopya

*Bizim eleştirel ütopyacılığımızla
veya insanların kalbinde ve zihninde umut ateşi yakmakla
alay edilmesinden korkmamalıyız.
Freire*

Sıra eğitim ütopyası üzerine tartışmaya gelince beklenenin tersine tartışmanın kapsamı ve içeriği genişliyor. Bir yandan hemen hemen her toplum ütopyası eğitim ütopyasını içeriyor, diğer yandan ise eğitim alanındaki politik mücadele genişledikçe ve yaygınlaştıkça, eğitim taleplerinin dayandığı ideolojik temel çeşitleniyor. İki birden, eğitimle ilgili ütopyacılı düşünceyle ilgili tartışmayı genişletiyor. Eğitime ilişkin politik talepler, ister istemez farklı

dünya görüşlerinin ve toplumsal değişim projelerinin içinde barındırdığı ütopyacı unsurları üstü örtük veya aşikâr bir biçimde içinde taşıyor. Wallerstein (1997)'in belirttiği gibi, ütopyalar (ve tabii distopyalar) her zaman ideolojiktir. Bununla ilişkili olarak gerek iktidardan gerekse çeşitli toplumsal kesimlerden gelsin, politika önerilerinin/stratejilerinin ve hak taleplerinin ütopyalara (ve distopyalara) yaslandıklarını belirtmek gerekmektedir.

O zaman, eğitim ütopyasının oluşturulabilmesi bireylerin ve toplulukların egemen ideoloji ile hesaplaşma sürecinin yaşanmasını gerektirir. Eğitimsel gerçekliğe ve sorunlara, iktidarın çizdiği sınırlar içinde yaklaşmaktan vazgeçmek, eğitime ilişkin tüm kavram, yapı ve süreçleri sorgulamak ve onları özgürleşimci bir yaklaşımla yeniden tasavvur etmek ütopyacı düşüncüyü harekete geçirmek demektir. Fakat böyle bir sorgulama mümkün müdür? Yani kendi ihtiyaçlarımızı bize dayatılan ihtiyaçlardan ayırabilmemiz ne denli mümkündür? Neoliberal distopyaların hegemonyası altında biz kendi özgürleşimci ütopyalarımızı oluşturabilir miyiz? Aslında bizim ütopyacı bir geleneğimiz var mı? Örneğin, eğitimi özneleşme, yetkinleşme süreci olarak tahayyül etmekten vazgeçmemek, ütopyacı düşüncüyü canlı tutmak anlamına gelmez mi?

Olman (2006: 105)'ın ütopyacı düşünce için ifade ettiği öğeleri eğitim için uyarlıyorsak, eğitime ilişkin ütopyacı bir düşünceye sahip olmanın karakteristiklerini, “gerçekleştirilebilir olsun ya da olmasın eğitime ilişkin bir gelecek vizyonuna sahip olmak, özgürleşimci bir eğitim tahayyülüne dayanarak gelecek konusunda düşünce üretebilmek (en azından böyle bir itkiye sahip olmak) ve bunun dışında bir eğitim vizyonuna sahip olmamak” olarak toparlayabiliriz. Aslında bu çerçevede eğitimde ütopyacı düşünce hakkında bir fikir vermekle birlikte, önemli bir unsur daha eklemek ve ütopyanın ve ütopyacı düşüncenin ucu kapalı, her şeyiyle tanımlanmış bir proje özelliği göstermediğini vurgulamakta yarar bulunmaktadır. Marx'ın işçi sınıfının toplum ütopyasına ilişkin olarak belirttiği gibi, ütopyalar “katı, tamamlanmış gelecek vizyonları” (Olman, 2006:106) değildir, “yeni eğitimin” unsurlarının serbest bırakılmasıyla gerçekleşecek bir idealdir. Önemli olan, dinamik bir süreç olarak ütopyacı düşüncenin kendi sürekliliğini korumasıdır. Allman'a göre ütopyacılık, insanlığın umudu olduğunu umduğumuz ve sürekli olarak yanan bir ışıktır ve “görev”, o ışığı “daha parlak ve daha geniş olarak yanar kılmaktır, ta ki kapitalizmin ufkunu yok edene kadar.” (Rikowski, 2008).

Görüldüğü gibi ütopyacı düşünce açısından esas olan, eğitime ilişkin özgürleşimci bir imgeleme sahip olmak ve onu canlı ve dinamik tutmaktır. Ancak, bugün ütopyacı düşünceye

ihtiyaç duyup duymadığımız ya da eğitimdeki ütopyacı düşüncenin varlığını sürdürüp sürdürmediği tartışılmaktadır. Milojevic (2003), yirminci yüzyıldaki politik tartışmalar sonucunda “bilimsel”, “realist” ve “ütopyacı” yaklaşımların birbirleriyle çatışmalı olarak tanımlandığını belirtmektedir. “Ütopyacılık”, gerçekçi olmamakla, saf (naive) olmakla ve uygulanabilir olmayan (unfeasible) bir projeye dayanmakla eleştirildi. Sonuç olarak ütopyacı olmak, meşru olmayan bir politik projeye sahip olmak anlamına geldi. Ancak, Milojevic, farklı ütopyacı perspektiflerin gücüne değinerek, bunların geleceğin egemen imgesi haline gelecek olanı tanımladığını belirtmektedir.

Milojevic (2003), eğitimdeki açık/aşık (overt) ütopyacılığın tümüyle ortadan kalkmadığını, fakat marjinalize edilmiş olduğunu, yani meşru bir söylem olmaktan çıkarıldığını belirtmektedir. Ona göre, bugün eğitimsel söylem, “analitik”, “rasyonalist”, veya “bilimsel” olarak tanımlanan paradigma etrafında örgütlenmiştir ve ütopyacılık (utopianism) modası geçmiş olarak düşünülür. Eğitim ütopyası üzerinde pek konuşulmaz, eğitim süreciyle ilgili olarak gündeme getirilen konular okul başarısı gibi somut günlük sorunlardır. Hegemonik ütopyalar, diğerlerini gerçek dışı ve saf hayal olarak niteleyerek ve egemen söylemler aracılığı ile gayri meşru ilan edip zihinlerden silerken, kendilerini gelecekle ilgili tek seçenek olarak sunarlar. Örneğin “bilgi toplumu” olarak adlandırılan ve temelde bilginin metalaşma ve sermayeleşme sürecini meşrulaştıran söylem, eğitime ilişkin bir distopyaya dayanır ve bunun egemen kılınması, özgürleşimci eğitim ütopyasını modası geçmiş ve zaten uygulanamaz saf bir hayal olarak nitelendirerek marjinalleştirir.

Bu ve benzeri hegemonik ütopyalar, eğitimin geleceğine ilişkin tek ve “herkes için en iyi” seçeneğini öne çıkaran söylemlerle desteklenirler. Sonuç, bize dayatılmak istenen, bizim ihtiyaçlarımızı karşılamayan ve bizim çıkarlarımıza ters düşen bir “gelecek”in bize dayatılmasıdır.

Eğitimsel Geleceğin Sömürgeleştirilmesine Karşı Özgürleşimci Ütopyalar

Egemen olmayan toplumsal kesimlerin eğitim hakkı talepleri, eğitim kurumlarına erişim talebini de içermekle birlikte, bu çerçevedeki temel talepler eğitimin içeriği ve eğitim ortamının hiyerarşik olmayan bir biçimde düzenlenmesi ile ilgilidir. Bu taleplerin dayandığı eğitim hakkı söyleminin özgürleşimci perspektife sahip bir eğitim ütopyasından beslendiğinden söz edebilmek mümkündür. Ancak, son birkaç on yıldır, bu talepler etrafında mücadele eden kesimlerin bile, “eşitlikçi ve özgürlükçü toplum tahayyülü” ile birleşen bir eğitim imgelemindeki zayıflamadan söz edilmektedir. Milojevic (2003) de, Giroux, Luke ve

McLaren gibi birçok eleştirel eğitim bilimcinin söz konusu zayıflığın sonuçlarından bahsettiği üzerinde durmaktadır.

Ütopycacı imgelemdeki zayıflama, eğitim taleplerinde bir parçalanmayı birlikte getirmektedir. Kültürel, diasporik yerel duyarlıklarla geliştirilen talepler, sistemin büyük yapılanmasını içeren kapsayıcı, bütünü kuşatıcı bir söylem yerine, bölgesel içerikli bir müfredatla sınırlı kalabilir. Sınıfsal çözümlenmeleri tümüyle dışta bırakan değerlendirmelerden yola çıkıldığında, solun eğitim gündemi de ütopycacı gelenekten uzaklaşır.

Belki de soldan gelen yeni ütopya yoksunluğunun sağdan gelen ütopyalardan güçlenmesinden etkilenmesi tesadüf değildir. Çok yeni bir zamanda sol ve sağ, modernist gelişme/ilerleme kavramını kendi teorik ve ampirik ve politik stratejilerine uygunluğunu reddedene kadar, sınanmadan ve misyoner gayretiyle savunmuşlardır. Eğitimin ve toplumun diğer kurumlarının rasyonel olarak örgütlenebileceği düşüncesi, ütopycacı düşüncüyü de etkiledi. Bu örnekler, ütopycacı geleneğin, hegemonik distopya karşısında kendi devingenliğini yeterince koruyamadığını, kendisini yenileyemediğini göstermektedir. Dolayısıyla distopya karşısında varlığını savunan bir ütopya, eğitim geleceğimizi elimizden bırakmamamızın tek koşulu olarak görülmelidir.

Günümüzde distopyacı özellikler küreselleşme ve yeni bilgi ve iletişim teknolojileri konusundaki söylemlerde egemendir. Eğitimin amaç, yapı ve işleyişinin örgütlenmesinde öne çıkanlar da bu söylemlerdir. Bazı egemen gruplar, neyin ütopya neyin distopya olduğu konusunda belirleyici olmaya çalışıyorlar. Bu problematiktir. Çünkü, geleceğin kolonizasyonunu, belirli vizyonlar ve imajlar yoluyla kolaylaştırırlar. Böyle kolonileşmiş gelecekler evrenselliği olduğu kadar uzak görüşlülüğü de tanımlar. Yani öznel deneyimlerin dünyaya norm olarak dayatılmasına imkân yaratılmış olur.

Sonuç Yerine

Geleceğimizi düşünme sorumluluğunu yeniden üstlenmemiz gerekmektedir. Bu, eğitim geleceğimizi, birlikte yeniden düşünme etkinliğini gündemimize almamız gerektiği anlamına gelmektedir. Milojevic (2003)'e göre, hegemonik ütopyalara karşı direnmek için üç şey kritiktir: 1) Ütopycacı olarak görülenin realize edilmesi; geleceğin olanaklarının veya olası durumlarının tanımlanması; 2) önemsenen geleceğin hangi özelliklerinin ütopycacı sayılabileceği, neyin umut edilebileceği konusunda fikir verir; 3) Hegemonik geleceğin alternatiflerini tartışmak. Geleceğin ütopycacı imgesinin son kapasitesi, henüz “sosyal

değişmenin bir temsilcisi” olma potansiyeli taşımaktadır. “Umuda yolculuğa” başlamak için bu bir başlangıçtır. Burası, ütopyanın ilham vermesinin asla durdurulamayacağı yerdir.

Entelektüellerin temel görevi, Bourdieu’nün (2006: 114) belirttiği gibi, “gerçekçi ütopyaların kolektif üretiminin toplumsal koşullarını yaratmaya katkıda bulunmak” ise eğer, entelektüellerin başarısı, insanın pedagojik imgelemine ateşleyen ve insani eylemi esinleyen teorik eserler vermelerine ya da Herkülce bir girişim olarak “yeni” okulların kurucusu olmalarına değil, teorik ve pratik çalışmalarını “kolektif olarak gerçekçi ütopyalar üretiminin toplumsal ve pedagojik koşullarını yaratmaya katkı sağlayacak” şekilde yürütmelerine bağlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Agnès, J. (2005). Utopie et pédagogie : le paradoxe du désert. **Le Portique**, 6 | 2000, URL : <http://leportique.revues.org/449> İndirilme Tarihi 02.08.2014
- Arditi, B. (2010). **Liberalizmin Kıyılarında Siyaset**, (Çev. E. Ayhan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Badiou, A. (2003). **Etik. Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme**. (Çev.: T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Badiou, A. (2011). **Komünist Hipotez**. (Çev. O. Bülbül). İstanbul: Encore.
- Baltas, A. (1999). Marksizmin geleceğindeki olanaklar üzerine: Bir kez daha felsefe, bilim ve siyaset”, (Çev. C. Belge), **Defter 37**, Yaz 1999, 146-162.
- Bloch, E. (2007). **Umut İlkesi**, (Çev. T. Bora), İstanbul: İletişim Yayınları,
- Bouchet, T. ve Diğ. (2003). **Ütopyalar Sözlüğü**, (Çev. T. Ilgaz). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2006) **Pratik Nedenler**. (Çev. H. U. Tanrıöver). İstanbul: Hil Yayınları
- Cioran, E.M. (2013). **Tarih ve Ütopya**. (Çev.: H. Bayrı). (Üçüncü Basım). İstanbul: Metis Yayınları.

- Coşkun, İ. (2004). Şimdinin eleştirisi: Thomas More ve bir imkân/öneri olarak ütopyalar”. **Hece Dergisi, Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı**, Ankara, Haziran-Temmuz Ağustos, 209–217.
- Eagleton, T. (1999). **Postmodernizmin Yanılsamaları**. (Çev.: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fırat, B. Ö. (2012). Hayal gücü olmadan özgürleşme olmaz!” **Skopbülten** 23/11/2012 <http://www.e-skop.com/skopbulten/hayal-gucu-olmadan-ozgurlesme-olmaz/977>
- Füredi, F. (2001). Tarihsel materyalizmde ideoloji ve üstyapıya önsöz. **Praksis**, 1, Kış 2001, 224-246.
- Harvey, D. (2008). **Umut Mekânları**. (Çev. Z. Gambetti.) (Birinci Basım). İstanbul: Metis Yayınları
- Havemann, R. (2005). **Yarın: Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumu Eleştiri ve Gerçek Ütopya**. (Çev. F. Özçelik). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Jameson, F. (2009). **Ütopya Denen Arzu**. (Çev. F. B. Aydar). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jay, M. (1989). **Diyalektik İmgelem**. (Çev.Ü. Oksay). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Kumar, K. (2006). **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya**. (Çev. A. Galip). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Kumar, K. (2005). **Ütopyacılık**. (Çev. A. Somel)Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kürkçü, E. (1988). Ütopyacılıktan Marksizme, Marksizmden ütopyacılığa. **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, C. 8**, s. 2759- 2760.
- Lemoine, M. (2011). *A quoi sert l’Utopie?* [Recension d’Eduardo Galeano], **Le Monde Diplomatique**, janvier, 2011.
- Löwy, M. (1989). “Marksizm ve Ütopik Görüş”, **Birikim**, 4, Ağustos1989, 13-17
- Mannheim, K. (2002). **İdeoloji ve Ütopya**. (Çev.: M. Okyavuz). İstanbul: Epos Yayınları.
- Marcuse, H. (2013). **Özgürlük Üzerine Deneme**. (Çev. S. Soysal). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marx, K. (1990). **Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i**. (Çev. Sevim Belli). (İkinci Basım). Ankara: Sol Yayınları.
- Mattelart, A. (2005). **Gezegensel Ütopya Tarihi**, (Çev. Ş. Çiltaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Milojevic, I. (2003). Hegemonic and marginalised educational utopias in the contemporary western world. **Policy Futures in Education**,1(3), 440-466.
- More, T. (2000). **Ütopia**. (Çev. V. Günyol ve diğerleri). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Nozick, R. (2006). **Anarşi , Devlet ve Ütopya**. (Çev. A. Oktay). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ollman, B. (2006). Geleceğin ütopyik vizyonu (O zaman ve şimdi): Marksist bir eleştiri. **Monthly Review** (Türkçe),1, January 2006, 93-122.
- Öngen T. (1994). “Sosyalist Kimliğin Oluşumu”, **Yeni Marksizm ve Gelecek**, 3, Yaz 1994, s
- Ördek, A. (2012). İmkân ve zorunluluk olarak komünist ütopya. **Mülkiye Dergisi**, 36(4), 147-153.

- Öztürk, F. (2004). Ütopyalar ve eğitim sorunsalı. **Eğitim Bilimleri ve Uygulama**, 3, (5), 89-114.
- Özsoy, S. (2009). Türkiye’den bir eğitim ütopyacısı. **Eğitim Bilim Toplum**, 7(25), 107-142.
- Pessin, A. (2000). Approche critique de la notion d’utopie. **Economie & Humanisme**,354, octobre 2000, 15-20.
- Ricœur, Paul (1997). **L’idéologie et l’utopie**, Editions du Seuil pour la traduction française.
- Ricœur, Paul (1984). L'idéologie et l'utopie : deux expressions de l'imaginaire social In: **Autres Temps. Les cahiers du christianisme social**, 2, 53-64.
- Rikowski, Glenn (2008). Driving Society Forward: Utopia and Educationi
<http://www.flowideas.co.uk/?page=articles&sub=Utopia%20and%20Education>
- Somay,B. (1988). Rönesans Ütopyaları. **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, 8, 2634-2635.
- Tandaçgüneş, Nilnur (2013). **Ütopya**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wallerstein, I. (2005). **Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri** (Çev. Taylan Doğan), (İkinci Baskı). İstanbul: Aram yayıncılık
- Wallerstein, I. (1997). Ütopyalar olarak marksizmler: Evrim geçiren ideolojiler. **Sosyal Bilimleri Düşünmemek** içinde (s. 241-261), (Çev. Taylan Doğan), İstanbul: Avesta Yayınları.
- Wallerstein, I. (1998). **Liberalizmden Sonra**. (Çev. E. Öz). *İstanbul: Metis Yayınları*.
- Žižek, S; Badiou, A. v.d. (Haz.). (2011). **Bir İdea Olarak Komünizm**.(Çev. A. Ergenç ve E. Kılıç). *İstanbul: Ayrıntı Yayınları*.
- Žižek, S ve Badiou, A. (Haz.). (2012). **Komünizm Fikri**. (Çev. H. Barışcan, O. Doğan ve S. Kılıç). *İstanbul: Metis Yayınları*.